

ОСНОВНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГІБРИДНИХ КОНФЛІКТІВ (НА ПРИКЛАДІ БІБЛІОМЕТРИЧНИХ ДАНИХ СИСТЕМИ SCOPUS)

Мельник Л. І.,
аспірантка кафедри соціології
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: 0000-0001-6510-2807

У даній статті основна увага акцентується на розкритті основних методів дослідження гібридних конфліктів, зокрема на прикладі бібліометричних даних системи Scopus з використанням кількісно-якісного методу дослідження – контент-аналізу. В сучасному науковому дискурсі термін «гібридний конфлікт» розглядається як суперечності між державними та недержавними, а також терористичними угрупованнями на жаль, відтак ґрунтовного наукового опрацювання виклики, що стоять перед Україною не отримали.

Для верифікації своїх тверджень, було використано метод бібліометричного аналізу з використанням системи Scopus, вказуючи на недостатність глибоких досліджень щодо сутності та особливостей гібридних конфліктів у науковій літературі. Аналіз показує значну кількість документів, що підкреслює актуальність теми.

У статті проаналізовано частотність використання терміну «гібридні конфлікти» із застосуванням контент-аналізу та виокремленні його особливостей. Автори також вказують на відсутність усталеного визначення та відображення терміну в міжнародно-правових документах, що дозволяє врахувати аспекти модернізації в розумінні та дослідженні даної теми.

Ключові слова: гібридний конфлікт, гібридна війна, соціально-політичний конфлікт, Україна, бібліометричний аналіз, контент-аналіз, глобальні конфлікти, міжнародні відносини, сучасні виклики, модерн, модернізація.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення з боку РФ в суверенну державу Україну, яке відбулося в лютому 2022 року актуалізувало проблему збройного конфлікту на Сході України 2014-2019 рр. в українському академічному, суспільному та політичному дискурсі, надавши поняттю «гібридна війна» нових вимірів. В країнах зі слабким урядовим апаратом та неефективними інститутами публічного управління загроза застосування гібридних технологій як поєднання військових і невійськових тактик, традиційних та нетрадиційних форм збільшується (Єнін М., Мельниченко А., Мельник Л., 2019). Як слушно зауважував Марк Галеотті (Galeotti M., 2015) гібридна війна – це, насамперед, тест держави на стійкість та ефективність соціально-політичного управління.

Аналіз останніх досліджень. Серед останніх актуальних публікацій на тему статті можна виокремити наукові доробки М. Галеотті (Galeotti M., 2015), Ф. Хоффмана (Hoffman F., 2017), А. Якобса (Jacobs A. et al, 2017), Е. Хантера, Д. Стоуелла (Stowell J., 2018) та інших.

Враховуючи не надто тривалий період теоретичної концептуалізації та емпіричного вивчення гібридних конфліктів, слід зазначити певну недостатність в науковій літературі глибоких, змістовних досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних вчених щодо визначення їх сутності і особливостей.

Мета публікації полягає у розкритті терміну «гібридних конфліктів» як специфічного різновиду соціальних, політичних, соціально-політичних, збройних конфліктів, їх сутність, особливості, а також критичний аналіз даного концепту з огляду на домінуючі дискурси, оскільки як Україні, так і в інших державах світу він не має усталеного визначення у соціологічній науці і наразі відсутній в офіційних документах.

Методи дослідження. Для вирішення поставленої мети було використано контент-аналіз, статистичний метод відмінностей (критерій Фішера χ^2).

Виклад основного матеріалу дослідження. Ще з часів класичної праці П. Бергера та Т. Лукмана про соціальне конструювання реальності соціології чудово усвідомлюють той факт що їхні пізнавальні інструменти є не лише відображенням об'єктивного фактологічного світу, але активно формують цей світ. Врешті-решт навряд чи хтось буде заперечувати що модерн, модернізація та її політики є багато в чому породженням чи продуктами діяльності національної держави та раціональної бюрократії. Своєю чергою легально раціональна бюрократія асоціюється із концептуальними побудованнями Макса Вебера (Погорілий О., 1998).

Аналогічний стиль мислення ми можемо застосувати і по відношенню до явища гібридних конфліктів. Безумовно зростання кількості публікування наукових розвідок з цієї проблеми є індикатором кризових / конфліктних тенденцій у динаміці модерну та перебігу модернізації (наразі ми послуговуємося цими термінами в однині, але безумовно свідомі їхньої плюральності (Кутуєв П. В., 2016). Зростання кількості гібридних конфліктів це показник кризи / занепаду світового ладу, що постав на руїнах другої світової війни, зазнав трансформацій після зникнення ленінізму, а сьогодні зазнає атаки з боку агресивних держав-ревізіоністів, які намагаються переіграти ситуацію гегемонії західного капіталістичного модерну (Georgi Derluigan, 2022).

Частотність використання терміну «гібридні конфлікти» є своєрідним індикатором не лише інтелектуальної моди, але й об'єктивного стану речей у світовій системі міжнародних відносин в контексті трансформацій та боротьби за визначення політики модернізації (Кутуєв П. В., 2016).

Під час проведення дослідження ми провели аналіз бібліометричних даних системи Scopus, використовуючи розширений пошук за ключовим словом «hybrid conflict» для виявлення документів, опублікованих протягом двох періодів: перший період 2014–2018 роки та останніх 5 років з 2019 по 2023 рік. Наш фокус обмежувався сферою «Social Sciences», а також включав розгляд документів, що знаходяться у відкритому доступі (Gold Open, Hybrid Gold, Bronze, Green). В результаті пошуку ми знайшли 702 документа за другий період та 422 документа за перший період. Порівняльна інформація надана в таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл документів за I (2014–2018 рр.) та II (2019–2023 рр.) періоди

I період роки	Число документів	% документів	II період роки	Число документів	% документів
2018	129	30,6	2023	157	22,4
2017	88	20,9	2022	159	22,7
2016	78	18,5	2021	136	19,4
2015	66	15,6	2020	130	18,5
2014	61	14,5	2019	120	17,1

Як показує порівняльний аналіз, кількість публікацій на тему «hybrid conflict» зростає протягом розглянутого періоду (2014–2023). Загальна тенденція вказує на поступовий зріст кількості публікацій протягом останніх десяти років. З 2014 по 2018 рік кількість публікацій зросла з 61 до 129, що свідчить про стабільне, але значуще збільшення. З 2018 по 2023 рік спостерігається подальше зростання з 129 до 157, хоча темпи можуть зменшуватися. Прослідковується незначний спад у 2019 році (120) порівняно з 2018 (129), це може вказувати на тимчасовий спад інтересу чи вплив зовнішніх факторів.

Роки 2018, 2022 і 2023 виглядають як пікові роки з найбільшою кількістю публікацій. Зокрема, 2022 та 2023 роки мають схожу кількість документів. Кількість публікацій у 2018 році перевищує кількість публікацій за будь-яким іншим роком, що може бути пов'язано з підвищеним інтересом до теми чи збільшеним фінансуванням у цей період. Для зрозуміння змін у кількості публікацій важливо розглядати контекстні фактори, такі як події в світі, технологічні та соціальні тенденції.

Цей аналіз може служити вихідною точкою для подальшого розуміння динаміки досліджень гібридних конфліктів та можливостей для подальших досліджень.

Окрім аналізу кількості публікацій за два періоди, ми зробили аналіз розподілу за типом документи. Даний аналіз представлений в таблиці 2.

Таблиця 2

Розподіл за типом документу

Тип документу	Число документів	% документів	Тип документу	Число документів	% документів
2014–2018 роки			2019–2023 роки		
Article	270	64	Article	521	74,2
Book chapter	75	17,8	Book chapter	111	15,8
Review	25	5,9	Review	25	3,5
Book	25	5,9	Book	22	3,1
Conference paper	13	3,1	Conference paper	13	1,9
Editorial	8	1,9	Editorial	3	0,4
Conference review	4	0,94	Conference review	5	0,7
Note	2	0,5	Note	2	0,3

Ця таблиця дозволяє вам вивчити динаміку публікацій на тему «hybrid conflict» протягом останніх декількох років за типом документу в розрізі двох періодів. Основні аспекти аналізу показують такі тенденції: загалом кількість публікацій з теми «hybrid conflict» зростає від 2014 до 2023 року. Можна спостерігати збільшення кількості публікацій останнім часом, що може свідчити про актуальність теми «hybrid conflict».

Для аналізу даних, наведених у таблиці 2 ми обрали критерій Фішера ϕ^* , який дозволив нам з'ясувати, чи значущі відмінності у відсотковому співвідношенні статей з тематики гібридного конфлікту у періодах 2014–2018 та 2019–2023. За нашими розрахунками емпіричне значення критерію по модулю $\phi^*_{\text{емп}} = 3,595$; що перевищує критичне значення критерію $\phi^*_{\text{крит}} = 1,64$ для рівня значущості 0,05. Змістовно, це означає що, відмінності у відсотках статей, які ми спостерігаємо для означених періодів, значущі.

Аналіз цих таблиць може вказати на розвиток досліджень у цій галузі, а також визначити популярність та структуру публікацій відносно змін в часі.

Аналіз результатів свідчить, що число документів зросло з 120 в 2019 році до 159 в 2022 р., більш, ніж на чверть. Переважно більшість документів, 74,2%, складають саме статті.

Порівнюючи періоди з 2014 по 2018 рік та з 2019 по 2023 роки можна стверджувати про збільшення майже у два рази документів в системі Scopus за ключовими словами «hybrid conflict» з 422 до 702. Нами проаналізовано перших 25 ключових слів джерельної бази Scopus за перший і другий періоди. Розподіл документів за ключовими словами представлений у таблиці 3.

Розподіл за ключовими словами за два періоди

Ключові слова			
Розподіл документів за ключовими словами 2014–2018 роки – I період	кількість	Розподіл документів за ключовими словами 2019–2023 роки – II період	кількість
Hybrid Warfare	17	Hybrid Warfare	41
Russia	15	Ukraine	38
Political Conflict	14	Conflict	29
Peacebuilding	14	Russia	24
Conflict	14	Hybrid War	22
Ukraine	12	Human	20
Conflict Management	12	War	19
China	11	China	19
Identity	10	Governance Approach	18
Hybridity	10	Political Conflict	17
Governance Approach	10	Hybridity	17
Security	9	Social Media	16
Hybrid War	9	Peacebuilding	15
Human	9	Decision Making	15
Power	8	Article	14
Hybrid	8	Hybrid Threats	13
War	7	Security	12
Peacekeeping	7	Armed Conflict	12
Decision Making	7	Humans	11
Culture	7	Geopolitics	11
Violence	6	Female	11
Sierra Leone	6	Conflict Management	11
Legal Pluralism	6	Adult	11
Israel	6	United States	10
International Relations	6	Peacekeeping	10

З представленого аналізу можна прослідкувати відчутні зміни в кількості документів за ключовими словами, а саме: «гібридна війна», «конфлікт» та «політичний конфлікт». Таким чином проявляється значне збільшення присутності даної тематики у другому періоді (2019–2023 роки), що може свідчити про посилення уваги до цих проблем. Дані тенденції можуть вказувати на підвищений інтерес до висвітлення аспектів конфліктів і політичних суперечок, особливо в контексті «гібридної війни».

Терміни «розбудова миру» і «управління конфліктами» також залишаються значущими, хоча можливо менше актуальними у порівнянні. Також ми спостерігаємо збільшення уваги до «конфлікту», «гібридної війни», «розбудови миру» та «України» що може свідчити про поглиблення дискусій або подій, пов'язаних із військовими подіями в Україні.

Прослідковується поява нових тем: «гібридність» та «підхід до управління» стають більш значущими у другому періоді, що може вказувати на зростання інтересу до гібридних викликів та стратегій управління конфліктами. Це може слугувати індикатором необхідності розвитку комплексних стратегій відповіді на гібридні виклики.

Слід відмітити про зміни тенденції розставляння акцентів у геополітичних аспектах: зменшення уваги до «Сполучених Штатів Америки» і «Європи» та посилення уваги до «України», «Китаю» та «Росії», що свідчить про суттєві геополітичні трансформації панівного дискурсу.

Тематика досліджень за такими ключовими словами як «ідентичність», «безпека», «культура», «міжнародні зв'язки», «миротворчість» лишається сталою, але значення цих концептів може варіюватися з часом.

Для нашого дослідження актуальним буде аналіз бібліометричних даних системи Scopus з ключовими словами «hybrid conflict» за останні 5 років пов'язаних з Україною (2019–2023).

В результаті пошуку за період 2019-2023 роки ми знайшли 38 документів, що майже в три рази більше ніж за період 2014–2018 років, і нараховує 12 документів, інформація про які надана в таблиці 4, рисунку 2.

Як видно з графіку, можна констатувати, що з початком збройної агресії, а в подальшому і повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну в лютому 2022 року актуалізувало звернення до тематики гібридних конфліктів в Україні.

Таблиця 4

Розподіл документів за I (2014–2018рр.) та II (2019–2023рр.) періоди

I період роки	Число документів	% документів	II період роки	Число документів	% документів
2018	2	16,7	2023	13	34,2
2017	3	25	2022	4	10,5
2016	4	33,3	2021	5	13,2
2015	2	16,7	2020	11	28,9
2014	1	8,3	2019	5	13,2

Загальна кількість знайдених документів за період 2019–2023 років складає 38, що є майже втричі більше, ніж за попередній період 2014–2018 років, який нараховував 12 документів (див. рисунок 1).

Виявлено зростання інтересу до теми «hybrid conflict» пов'язаної з Україною, що може вказувати на актуальність та значущість даної проблематики у науковому середовищі протягом останніх п'яти років.

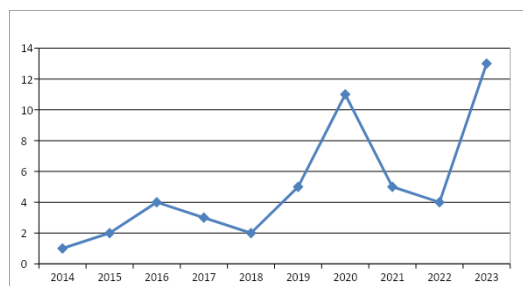

Рис. 1. Розподіл документів по роках з ключовим словом «hybrid conflict» в контексті України

Висновки з дослідження. Аналіз дослідження публікацій про гібридні конфлікти, зокрема на прикладі бібліометричних даних системи Scopus дозволяє зробити такі висновки. У дослідженнях із питань конфліктів доцільно об'єднувати якісні та кількісні методи, оцінюючи їхні переваги та обмеження у кожному конкретному випадку (Панченко Л. Ф., 2018). Отже в своєму дослідженні гібридних конфліктів ми застосували кількісно-якісний метод дослідження – контент-аналіз, а також статистичний метод відмінностей (критерій Фішера), також застосована візуалізація наукового ландшафту.

Аналізуючи отримані результати, можна зазначити значний інтерес науковців до теми гібридних конфліктів, який виявляється у великій кількості публікацій за останні роки.

Важливо визначити, що гібридні конфлікти є актуальними проблемами не лише для України, а й для інших країн світу. Під час вивчення таких конфліктів необхідно враховувати соціальні, політичні та військові аспекти, що визначатимуть ефективні стратегії управління кризовими ситуаціями.

З огляду на виявлені прогалини у наукових дослідженнях, ми плануємо продовжити зосереджуватися на розширенні та глибокому аналізі концепцій гібридних конфліктів. Додатково важливо включити перспективи не тільки відновлення миру в зазначених конфліктах, але й запобігання виникненню подібних ситуацій у майбутньому.

Щоб забезпечити більш глибоке розкриття теми, слід також враховувати дослідження національних та міжнародних експертів, залучаючи їх до обговорень та обміну думками. Такий підхід сприятиме формуванню комплексного розуміння гібридних конфліктів та розробці науково обґрунтованих стратегій їхнього врегулювання.

Проблематика гібридних конфліктів наразі потребує подальшого розроблення нових теорій для їхнього осягнення та вироблення практичних підходів для розв'язання / врегулювання такого типу конфліктів. Реалізація цього завдання сприятиме генеруванню нових інсайтів щодо напрямів та темпів динаміки модерну, а також виробленню дієвої політики модернізації України.

Melnyk L. Main methods of studying hybrid conflicts (using the bibliometric data of the Scopus system)

In this article, the main focus is on the disclosure of the main methods of researching hybrid conflicts, in particular on the example of bibliometric data of the Scopus system using the quantitative and qualitative method of research – content analysis. In modern scientific discourse, the term “hybrid conflict” is considered as contradictions between state and non-state, as well as terrorist groups, unfortunately, therefore, the challenges facing Ukraine have not received a thorough scientific study.

To verify our statements, we used the method of bibliometric analysis using the Scopus system, indicating the insufficiency of in-depth research on the essence and features of hybrid conflicts in the scientific literature. The analysis shows a significant number of documents, which emphasizes the relevance of the topic.

The paper analyzes the frequency of use of the term “hybrid conflicts” using content analysis and highlighting its features. The authors also point out the lack of a well-established definition and reflection of the term in international legal documents, which allows taking into account the aspects of modernization in understanding and researching this topic.

Key words: hybrid conflict, hybrid war, socio-political conflict, Ukraine, bibliometric analysis, content analysis, global conflicts, international relations, modern challenges, modernity, modernization.

Література:

1. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / пер. з нім. О. Погорілий. Київ: Основи, 1998. 534 с.
2. Єнін М., Мельниченко А., Мельник Л. Гібридна війна як різновид соціально-політичних конфліктів: сутність, технології, домінуючі дискурси. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2019. № 25. С. 104–115.
3. Кутуєв П. Трансформації модерну: інституції, ідеї, ідеології: монографія. Херсон: Вид. дім «Гельветика», 2016. 516 с.
4. Панченко Л.Ф. До питання використання кількісних методів у дослідженнях конфліктів. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право: зб. наук. праць. Київ, № 3 (39). С. 21–27.
5. Федорченко-Кутуєв Павло Володимирович, Мельник Любов Іванівна, Держава та демократія: конфліктні реалії модерну: XI Міжнародна науково-практична конференція «Конфлікти, війни та соціальні трансформації епохи модерну: теорія, історія, сьогодення» (12–13 червня 2023 р., м. Київ) – Київ.

6. П. В. Федорченко-Кутуєв, Л. І. Мельник. Роль технологій у глобальній політиці модерну. *Трансформація українського суспільства в цифрову еру*: Матеріали II всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 23 березня 2023 р.) – Одеса : Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», 2023. – С. 39–42.
7. Georgi Derluguian, A Small World War. URL: <https://newleftreview.org/issues/ii128/articles/georgi-derluguian-a-small-world-war>
8. Galeotti M. Hybrid War as a War on Governance // Small Wars Journal. – 2015. – August 19. URL: <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/hybrid-war-as-a-war-on-governance>
9. Hoffman, Frank (2007). Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars (PDF). Arlington, Virginia: Potomac Institute for Policy Studies.
10. Von Clausewitz, Carl (1989). Howard, Michael; Paret, Peter (eds.). On War. Princeton, NJ: Princeton University Press. p. 593.
11. Nyagudi, Nyagudi (31 March 2022). "Election Shenanigans Kenya Hybrid Warfare". Figshare. Retrieved 31 March 2022.
12. Stowell, Joshua. "What is Hybrid Warfare?". Global Security Review. Retrieved 26 July 2018.
13. Jacobs, A., Lasconjarias, G. (2015). NATO's Hybrid Flanks: Handling Unconventional Warfare in the South and the East: Research Paper. Rome: Research Division – NATO Defense College. URL: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/sede/dv/sede011015resarchpapernato_/sede011015resarchpapernato_en.pdf
14. Van Eck, N.J., Waltman, L. (2022). VOSviewer Manual. 24 January 2022.
15. Kaplan F. Book Review: 'On Wars,' by Michael Mann – The New York Times. URL: <https://www.nytimes.com/2023/08/06/books/review/on-wars-michael-mann.html>
16. Hybrid Conflict. Neither war, nor peace. Bianca Torossian, Lucas Fagliano and Tara Görderhttps. Strategic Monitor 2019–2020. URL: <http://www.clingendael.org/pub/2019/strategic-monitor-2019-2020/hybrid-conflict/>.
17. "Hybrid Threats – Hybrid CoE". Hybrid CoE. Retrieved 2018-01-31. URL: <https://www.hybridcoe.fi/hybrid-threats/>
18. Nicholls D. "The Iran crisis will show Russia and China the West still has no answer for 'hybrid warfare'". The Daily Telegraph. 13 July 2019. URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/2019/07/13/iran-crisis-will-show-russia-china-west-still-has-no-answer/>
19. Hanif Ghaffari "The necessity of "effective reaction" against U.S. hybrid war». Tehran Times. 22 June 2019. URL: <https://www.tehrantimes.com/news/437255/The-necessity-of-effective-reaction-against-U-S-hybrid-war>
20. Doctrine for the Armed Forces of the United States. URL: <https://fas.org/irp/doddir/dod/jp1.pdf>

References:

1. Weber, M. (1998). Sotsiologiya. Zagalnoistorychni analizi. Polityka. (O. Pogorilyi, Trans.). Kyiv: Osnovy.
2. Yenin, M., Melnichenko, A., & Melnyk, L. (2019). Hybrydna viyna yak riznovyd sotsial'no-politychnykh konfliktiv: sutnist', tekhnolohiyi, domiuyuchi dyskursy. Aktual'ni problemy filosofiyi ta sotsiolohiyi, 25, 104–115.
3. Kutuyev, P. (2016). Transformatsiyi modernu: instytutsiyi, ideyi, ideolohiyi: monohrafiya. Kherson: Vyd. dim "Helvetyka".
4. Panchenko, L.F. (№ 3(39)). Do pytannya vykorystannya kil'kisnykh metodiv u doslidzhennyakh konfliktiv. Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu Ukrainy "Kyivs'kyi politekhnichnyi instytut". Politolohiya. Sotsiolohiya. Pravo, 21–27.
5. Fedorchenko-Kutuyev, P. V., Melnyk, L. I. (2023). Derzhava ta demokratiya: konfliktni realiyi modernu. U XI Mizhnarodna nauково-praktychna konferentsiya "Konflikty, viyny ta sotsial'ni transformatsiyi epokhy modernu: teoriya, istoriya, sohodennya" (12–13 chervnya 2023 r., m. Kyiv). Kyiv.
6. Fedorchenko-Kutuyev, P. V., & Melnyk, L. I. (2023). Rol tekhnolohiy u hlobal'niy politytsi modernu. U Transformatsiya ukraiyins'koho suspil'stva v tsyfrovu eru: Materialy II vseukraiyins'koyi nauково-praktychnoyi konferentsiyi (m. Odesa, 23 bereznya 2023 r.). Odesa: Nats. un-t "Odes. yuryd. akad.", 39–42.
7. Derluguian, G. (n.d.). A Small World War. New Left Review. Retrieved from <https://newleftreview.org/issues/ii128/articles/georgi-derluguian-a-small-world-war>
8. Galeotti, M. (2015). Hybrid War as a War on Governance. Small Wars Journal. URL: <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/hybrid-war-as-a-war-on-governance>
9. Hoffman, F. (2007). Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Arlington, VA: Potomac Institute for Policy Studies.
10. Von Clausewitz, C. (1989). On War (M. Howard & P. Paret, Eds.). Princeton, NJ: Princeton University Press.
11. Nyagudi, N. (2022, March 31). Election Shenanigans Kenya Hybrid Warfare. Figshare. Retrieved March 31, 2022.
12. Stowell, J. (2018.). What is Hybrid Warfare? Global Security Review. Retrieved July 26, 2018.
13. Jacobs, A., & Lasconjarias, G. (2015). NATO's Hybrid Flanks: Handling Unconventional Warfare in the South and the East. Rome: Research Division – NATO Defense College. URL: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/sede/dv/sede011015resarchpapernato_/sede011015resarchpapernato_en.pdf
14. Van Eck, N.J., & Waltman, L. (2022). VOSviewer Manual. [Date].
15. Kaplan F. (2023, August 6). Book Review: 'On Wars,' by Michael Mann. The New York Times. URL: <https://www.nytimes.com/2023/08/06/books/review/on-wars-michael-mann.html>
16. Torossian, B., Fagliano, L., & Görder, T. (2019–2020). Hybrid Conflict. Neither War, Nor Peace. Strategic Monitor. URL: <https://www.clingendael.org/pub/2019/strategic-monitor-2019-2020/hybrid-conflict/>.
17. Hybrid CoE. (2018). Hybrid Threats – Hybrid CoE. Retrieved January 31, 2018, URL: <https://www.hybridcoe.fi/hybrid-threats/>
18. Nicholls D. (2019, July 13). The Iran crisis will show Russia and China the West still has no answer for "hybrid warfare". The Daily Telegraph. URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/2019/07/13/iran-crisis-will-show-russia-china-west-still-has-no-answer/>
19. Ghaffari H. (2019, June 22). The necessity of "effective reaction" against U.S. hybrid war. Tehran Times. URL: <https://www.tehrantimes.com/news/437255/The-necessity-of-effective-reaction-against-U-S-hybrid-war>
20. Doctrine for the Armed Forces of the United States. URL: <https://fas.org/irp/doddir/dod/jp1.pdf>

Стаття надійшла до редакції 06.06.2023

Стаття рекомендована до друку 13.06.2023